

Kulis_M_2013

Patiesība: absolūta vai optimāla?

Māris Kūlis

Patiesība: absolūta vai optimāla? Paper presented at Fromma konference „Brīvība un brīvības: iespējas un draudi” Norises laiks 10. un 11. maijs 2013, 3 pp.

Copyright © 2013 by Mag. phil. Māris Kūlis, University of Latvia, 28/30 Mārstaļu Str., RIGA, LV-1050, LATVIA; E-Mail: maris.kulis[at-symbol]gmail.com

Daži neveikli ievadvārdi

Mēģinājumi noskaidrot kdu konkrētu patiesību nav nekas pārsteidzošs. Savukārt, ja kāds jautā, kas ir pati patiesība, vai vēlas noskaidrot nosacījumus, kas nosaka patiesības veidus, tad šādi meklējumi izliekas sarežģīti. Tas saistāms ar paradumu domāt, ka patiesības būtība ir skaidra un neapšaubāma. Ar patiesību tiek izprasta nepieciešamība pēc universāla kritērija un zināšanu pilnības. Pat ja iespējama kļūdīšanās un maldi, tas it kā neizslēdz iespēju sasniegt patiesību. Tomēr uzskatus par patiesību un tās saistību ar cilvēciskās izziņas aktivitāti var pakļaut izjautāšanai un arī pārskatīšanai.

Ko es jums vēlos pastāstīt?

Patiesības koncepta pārskatīšanā savu ieguldījumu ir sniedzis arī dzīļu psiholoģijas pētnieks un praktizētājs Ērihs Fromms. Fromms runā par patiesību tādā aspektā, lai uzvērtu šeit un tagad nozīmīgo, lai patiesība būtu optimāla un atbilstoša situācijai un vajadzībām. Viņš nevēlas patiesības jēdzienu aplūkot no Eiropas filosofijas vēsturē tik ierastās pozīcijas, kas priekšplānā izvirza alkas pēc universālijām un absolūtās patiesības. Fromms uzskata, ka šāda pieeja nespēj sniegt pilnvērtīgu orientieri cilvēka dzīvē un attiecībās ar appasauli (Umwelt). Viņa pieeja patiesības izpratnei ir atšifrējoša un atklājoša. Fromms absolūtai patiesībai pretstata citu, viņaprāt, precīzāku patiesības modeli – optimālo patiesību. Viņš priekšplānā izvirza nevis alkas pēc pārpasaulīgās un atsvešinātās pasaules, bet gan aplūko klātesošo pasauli.

Fromma ideja par optimālo patiesību nav tikai praktiska. Šī ideja saprotama arī plašākā nozīmē. Proti, cilvēku var skatīt arī sabiedriskā līmenī, kur izziņa realizējas kā zinātne. Zinātne jāsaprot ne tikai kā zināšanu kopums, bet arī kā institucionalizēta, organizēta norise ar noteiktiem mērķiem, ideāliem un, svarīgi, ar sākotnējām ievirzēm. Zinātnes ievirze ir skatāma kopsolī ar individuāla cilvēka pamatnostādņēm, proti, tajā atbalsojas tas, kā patiesība tiek saprasta individuāla cilvēka līmenī. Abus šos līmeņus nevar skatīt atrauti vienu no otra.

Sarežģījumus patiesības izpratnē rada tas, ka gan sabiedrība kopumā, gan atsevišķs cilvēks ir pakļauti dažādām idejām, kas tiek uztvertas kā neapstrīdamas patiesības. Tās darbojas kā dzīves orientāciju modeļi. Ja šie modeļi ir dominējoši, tad reti kad tie paši atklājas, skatoties no iekšpuses, jo tie ieņem vienīgās un absolūtās pozīcijas vietu. Tādā veidā šie modeļi nosaka vai vismaz būtiski ietekmē to, kā cilvēki raugās uz pa-

sauli. Tāpēc patiesība var būt ne tikai izziņas rezultāts, bet arī šādā nozīmē – izziņas priekšnosacījums, dzīves orientāciju modelis.

Pētījumā par patiesības koncepta vēsturi kā nozīmīgs pieturas punkts ir Jauno laiku filosofiskās nostādnes un ar tām saistītā dabaszinātniskā orientācija. Tur ietilpst Dekarta šaubas un zinātnes projekts, Galileja pasaules likumu matematizācija, Bekona metodiskais indukcijas pielietojums u.c. Tie ir elementi, kas ir likuši nozīmīgus pamatus šodienas pasaules izziņas modelim un ar tiem saistītajiem zinātniskajiem priekšstatiem. Taču pati Jauno laiku filosofija ar orientāciju uz dabaszinātnisko patiesību arī līdz šim darbojas kā dzīves orientācijas valdošais modelis.

Kas ir Absolūts un ko tas nozīmē?

Absolūta ideja nav itin nekas jauns Eiropas filosofiskajā domā. Tā ir ideja par kādas universāla un mūžīga atskaites punkta esamību. Pret šo punktu, kurš ir vienīgais, ir attiecināms jebkas. Bez Absolūta jebkas cits ir tikai relatīvs. Absolūts var tikt izprasts kā Aristoteļa pirmkustinātājs vai tikpat labi kā Dievs reliģijas ietvaros. Absolūts nodrošina universālas, nemainīgas, galējas patiesības iespējamību. Jebkas cits ir tikai maldi. Šķitums ir vien gaistošs moments, kura nozīmībai jātiek apšaubītai. Absolūta ideja ir bijusi pamats mūsdienu zinātnes attīstībai. Jāteic, ka tā ir devusi lielu ieguldījumu. Un tomēr ir vērts pajautāt – vai šī ideja ir vienmēr adekvāta un laikmēģa? Tas ir aktuāli, jo aizvien vairāk mūsdienu sabiedrībā jūtama atsvešināšanās no Mūžīgā – Absolūtā. To parāda arī mūsdienu filosofijas idejas.

Kāpēc tas ir nozīmīgi? Jautājumi par Absolūtu kā pamatu patiesībai vai optimālu patiesību skar būtisku cilvēka dzīves orientieri, kas nosaka ne tikai indivīda dzīves papildītību un spēju darboties, bet arī plašākā mērogā – visas sabiedrības (it īpaši zinātnes) spēju meklēt zināšanas un veidot attieksmi pret vērtībām.

Ērihs Fromms jautājumu par patiesību neaplūko kā ideālists – filosofs vai metafiziķis. Viņš šai tēmai nepieiet arī kā valodnieks vai loģiķis. Fromma interese galvenokārt vērsta uz cilvēka vietu pasaulē un cilvēka attieksmi pret pasauli. Jāņem vērā, ka Fromms ir nevis zinātnieks (tādā nozīmē ka viņš varētu būt Jauno laiku metodes kundzības un „Absolūta” idejas adepts), bet gan dvēseles dziļu pētnieks. Fromma uzmanības centrā ir jautājums par to, kā cilvēkam labāk, tas ir – optimāli – rīkoties pasaulē. Viņš nevēlas runāt par patiesību kā par metafizisku konceptu vai par kādas pēdējās patiesības iespējamību. Fromms pats norāda, ka, salīdzinājumā ar realitātes adekvāta uztvēruma izskaidrošanu, metafiziskie pārspriedumi ir abstrakti un nesvarīgi. Viņam svarīgāks ir kas cits – Fromms priekšplānā izvirza pamošanās līdzību. Viņš runā par nemitīgu tuvošanos patiesībai kā fikciju un ilūziju samazināšanai. Tā ir līdzība ar atmošanos – māņu un sapņu nomešanu, atbrīvošanos no tiem. Patiesības būtības un kritēriju iztirzāšana ir vien sekundāra nodarbe, kas diez ko nelīdz centieniem labāk orientēties pasaulē. Turpretī ilūziju nomešanai ir tūlītējs un klātesošs efekts.

Aplūkojot ētikas tēmas, Fromms pievēršas absolūtā un optimālā attiecībām. Viņš norāda uz tādu pazīmi, ka uz absolūtām vērtībām atsaucas ētiskās koncepcijas, kuras pastāv autoritārās sistēmās. Te patiesības kritērijs sakrīt ar varas autoritāti. Autoritāte jau arī to nozīmē, ka tā ir pārvēsturiska un nekļūdīga. Autoritāte pasaka priekšā kā jārikojas. Tā no ārpuses dod norādījumus un izstrādā likumus, kuriem jādarbojas vienmēr un visur. Fromms pamana, ka šī pati ideja – teismā balstītais pieņēmums par

kāda pārcilvēciska spēka eksistenci – nosaka arī zinātnes raksturu.

Lai iegūtu objektīvu jeb patiesu patiesību, vajadzīga ne tikai adekvāta attieksme pret ārpasauli, bet arī pret sevi. Pētniekam jeb izzinošajam subjektam jābūt skaidrībā par tiem nosacījumiem, kādos tas eksistē. Šie apstākļi būtiski nosaka arī attiecības ar objektu un var to ietekmēt. Līdz ar to patiesībai vajadzīgas divpusējas attiecības un divpusēja noskaidrošana. Jāizgaismo ir ne tikai objekts, bet arī pats subjekts. Fromms šeit norāda uz būtisku apsvērumu: būtu aplami noraidīt ieinteresētību kā svarīgu faktoru zināšanu ieguvē. Taču te jāsaprot, ka pastāv dažādas iespējas. Ieinteresētība var kalpot par nekontrolētu spēku, kas noved pie izziņas sagrozīšanas, fantāzijām un aizspriedumainības. Savukārt tāda ieinteresētība, kas darbojas kā motivējošs spēks, jāatzīst par dabisku izzinošā subjekta aktivitātes elementu.

Fromms norāda uz būtisku atšķirību: objektivitāte nenozīmē atsvešinātību. Gluži otrādi, tā nozīmē respektēšanu. Viņš secina, ka tādas pēdējās patiesības meklējumi, kurus nevada pašas personas motīvi un vēlmes, kļūst par sterilu un bezjēdzīgu nodarbi. Tas, kas sagroza patiesību, ir nevis interese pati par sevi, bet gan noteikta veida attiecības starp subjektu un objektu.

Fromms secina, ka zinātnes vēsturi nevar aplūkot kā tādu, kas būtu vadījusies tikai no Absolūta meklējumiem. Absolūts ir bijis vien viena šķautne no plašāka un sarežģītāka patiesības meklēšanas ceļa. Viņš pat apgalvo, ka visa zinātnes vēsture ir neprecīzu apgalvojumu vēsture. Taču katrs jauns atklājums ir veco kļūdu pārformulēšana un izlabošana. Tādā ziņā patiesība ir dinamiska. Tā nav jāuzskata par kādu galējo un pēdējo punktu, līdz kuram jācenšas sniegties, bet drīzāk jāuzlūko kā orientieris, kas, Fromma vārdiem, satur optimālo patiesību, ko iespējams gūt noteiktā vēstures mirklī.

Fromma mācība par optimālo patiesību var labi kalpot mūsdienu sociālo procesu skaidrojumos un izpratnē par zinātnes attīstību, jo tā respektē ieinteresētību, noderīgumu, zināšanu pārvērtēšanu, vērsanos pret tukšām abstrakcijām un atzīst patiesības dinamiskumu.